

Сергій Шебеліст

АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ: ЛЮДИНА ДУЖОГО ЧИНУ

“Народний професор”, “кумир думаючих студентів”, “професіонал високого класу”, “Великий Українець”... Усі ці епітети звучали, звучать і, поза сумнівом, ще звучатимуть на адресу видатного вченого, доктора філологічних наук, публіциста і громадсько-політичного діяча Анатолія Григоровича Погрібного (1942–2007). Його, на жаль, немає поміж нас ось уже три роки, але пам’ять про цю світлу, добру, невтомну, відкриту, інтелігентну й патріотичну людину живе серед друзів, колег, учнів, однодумців і опонентів.

Заповнити прогалину, що виникла після відходу Анатолія Григоровича в інші світи, дуже складно, і це той випадок, який вкотре спростовує тезу, що незамінних людей немає. Виявляється, є. “Його ніхто не замінить. Ніхто! Це була настільки працююча, всеохопна, небайдужа людина, – зазначає голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” Павло Мовчан.

– Він надзвичайно вболівав за спільну справу всієї України. Я не бачу такої людини, яка б могла сказати: я – рівнозначний Анатолію Григоровичу” [7]. Нам, тим, хто залишився на дорогій серцю професора українській землі, залишається хіба що брати з нього приклад, яскравий приклад інтелектуальної відповідальності, відваги, працелюбності, не галасливо-демонстративного, а конкретного, діяльного патріотизму.

Витоки таланту

Анатолій Григорович Погрібний народився 3 січня 1942 р. у с. Мочалище на Чернігівщині, неподалік тичинівських Пісків. Хоч насправді він з’явився на світ у вересні 1941 р., але документи, що засвідчували саме цю дату, загубились у вихорі Другої світової війни. Відтак матері Софії Петрівні Зимбалецькій довелося “вигадувати” новий день народження сина. Годі й говорити про те, якими були перші роки життя малого Анатолія. Узимку 1942–1943 рр. фашисти, відступаючи після поразки під Сталінградом, намагалися “віддячити” ворогові сторицею, тож нещадно палили села і винищували місцеве населення. Перелякані люди, сподіваючись на порятунок, ховалися в льохах, але німці, знаючи про це, зривали ляди і кидали туди гранати. Від розлюченої руки окупантів

загинуло й майже все село Анатолія Погрібного, проте його родині пощастило вижити – на ляду впала палаюча балка, й есесівці нічого не помітили. Утім, на цьому жахіття не закінчилися. Вийшовши із заповненого їдким димом льоху, мати з дітьми наразилася на ще одну небезпеку: слідом за фашистами йшли поліцаї, які “зачищали” територію. Погрібні сховалися на снігу в заростях верболозу, але їх місцезнаходження видав дитячий голос, на який гітлерівські посіпаки миттєво “відгукнулися” автоматною чергою. Кулі просвістіли за якихось 20 сантиметрів над головою... Згодом, уже в зрілому віці, Анатолій Григорович віддасть данину пам’яті воєнному минулому рідного краю, відроджуючи партизанські села, здавалося, знищені назавжди.

Незважаючи на матеріальну скруту й відсутність міцного плеча чоловіка (Григорій Федотович Погрібний загинув на фрон-

ті), Софія Петрівна, вчителька початкової школи, дбала про гідне виховання дітей і прищеплювала їм любов до рідного слова й рідної землі. Найбільший вплив це мало, напевно, на сина Анатолія. Як говорив колишній колега професора Погрібного, старший науковий співробітник відділу літератури Науково-дослідного інституту українознавства Олександр Хоменко, саме мати Анатолія Григоровича “вперше показала йому – ні, не “показала”, а дала змогу відчутти й безпосередньо пережити – живу, органічну єдність українського слова й українського терену, їхню високу симфонічність, у якій римуються слова і дерева, вірші – і лінія обрїю за полем... У тичинівських Пісках – за кілька кілометрів від Мочалища, куди жінка ходила із сином по хліб, вона, зазвичай, підходячи до майдану (і це в пам’яті хлопця закарбувалося назавжди), говорила синові: “Отут була церква, де німці спалили багато людей. А ось на тому місці жив колись поет Тичина, що писав ті вірші, які ти знаєш”. Так у його світ ці реалії – мікрокосм Чернігівщини та Павло Тичина – назавжди поряд і увійшли” [15].

Утім, правдивого, неспрофанованого Тичину Анатолій Погрібний відкрив для себе тільки в 1960-х, коли вночі в гуртожитку передруковуватиме на машинці нецензуровані збірки “Сонячні кларнети”, “Замість сонетів і октав”, “Вітер з України”. Знаючи про внутрішню трагедію Павла Тичини і про те, на що перетворилася його поезія, професор завжди боронив митця від глузувань і кпинів, акцентуючи увагу на кращих, не пропагандистських творах класика, а есе Погрібного “Сонцекларнетні карби віку” (2006) вважають одним із кращих (після “Розстріляного Відродження” Юрія Лавріненка і “Феномена доби” Василя Стуса) літературознавчих текстів про Тичину.

Проте філологічні схильності й прагнення юного Анатолія були не відразу реалізовані на відповідних факультетах, адже він вступив до Київського хіміко-механічного технікуму, який згодом перевели до Харкова. Після закінчення навчання Погрібний упродовж 1959–1961 рр. працював апаратником на заводі “Хімреактив” у Шостці на Сумщині. Робота на промисловому підприємстві, однак, не заглушила в хлопцеві гуманітарне начало: він влаштовує Шевченківські свята, збирає фольклор у довколишніх селах, причому частина із записаних ним весільних пісень (а це близько сотні) раніше не була відома етнографам. І тому природно, що незабаром,

1962 р., Анатолій Погрібний за покликом душі і серця йде на вчительську працю в с. Піски, там два роки навчає дітей, ще й долучається до створення меморіального музею Павла Тичини.

Від парти до кафедри

Уже 1964 р. Погрібний студіює українську філологію в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. Для інтелектуального становлення це був, напевно, дуже сприятливий історичний відтинок часу, оскільки в контексті лібералізації радянського режиму став доступним масив забороненої і замовчуваної літератури, активно розвивалася творчість молодих авторів, проводилися небачені доти культурні вечори. Саме в 1960-х рр. відбулося знайомство молодого Анатолія з легендарним письменником Борисом Антоненком-Давидовичем, який був чи не

єдиним хранителем духовності єдності діячів “Розстріляного Відродження” і покоління “шістдесятників”. Студент Погрібний прийшов у квартиру Бориса Дмитровича з метою, так би мовити, “підучити” англійській мові сина відомого літератора. Проте найцікавіше для репетитора починалося після занять із шестикласником Євгенком, адже тоді наставала черга розмов із його видатним батьком. Антоненко-Давидович виявляв інтерес до особи Анатолія Погрібного, напевно, й тому, що його цікавило молоде покоління, котре зросло за роки його відсутності в Україні. Під час однієї з бесід письменник показав студентові книжку “Смерть” (1928) і запитав, чи не чув він, бува, про такий твір. Анатолій зізнався, що не чув, а коли попросив Бориса Дмитровича дати почитати, то реакція була негативною: “Це неможливо. Я Вас не можу наражати на неприємності, бо повість заборонена. <...> Вас виключать з університету, якщо хтось дізнається” [12, с. 606].

Однак Погрібний таки переконав Антоненка-Давидовича дати книжку на одну ніч, а свої враження від прочитання зафіксував у спогаді “Уроки Бориса Антоненка-Давидовича” (2006): “<...> повернувшись до своєї кімнати в гуртожитку № 5 по вул. Ломоносова, я почав чекати, коли хлопці, з якими я жив (усього нас було четверо), вляжуться спати. Коли ж дочекався, то, накрившись простиралом, включив на тумбочці лампу і – цілу ніч читав. Потрясіння мав неймовірне, адже дошкульнішого твору, який би ось так під корінь викривав фальш комуністичної ідеології, її першозасновкову ворожість для українства, у нашій літературі, здається, і по сьогодні нема. Надто ж вражало те, що означало в потрактуванні письменника стати “справжнім комуністом”. Означало це, поперше, відмову від батьків, адже вони в Юрія Горобенка, персонажа твору, “не пролетарського” походження; означало вироблення ненависті до інтелігенції як до контрреволюційного “прошарку” і носія національної культури та водночас до селянства як ворожої пролетаріатові дрібнобуржуазної сили; означало, нарешті, перейдення Горобенком “рубікону” – не зупинятися перед розстрілом людей, залити себе кров’ю...” [12, с. 606].

Наступного дня Анатолій Погрібний повернув “крамольну” книгу Борисові Антоненку-Давидовичу, проте письменник не поспішав випитувати в студента враження, даючи змогу все добре осмислити й “перетравити”. Згодом, 1991 р., професор Погрібний переживе почуття, близьке до реваншу, адже роман “Смерть” увійде до двотомника Бориса Дмитровича. З часу прочитання цього твору Анатолія Григоровича не полишало відчуття глибокої образи за те, що така річ була забронена, і небезпечно було навіть комусь розповідати про твір. Тому відразу ж після перевидання він включив повість в обов’язкову лектуру для своїх студентів-журналістів.

Зважаючи на атмосферу в тогочасному інтелектуальному житті України, Анатолій Погрібний не міг оминати увагою ще одну знакову постать – Бориса Грінченка, якого офіційна наука почала обережно реабілітувати. Завдяки зусиллям академіків Максима Рильського й Олександра Білецького стала доступною частина творів Грінченка, проте, за словами В’ячеслава Чорновола, який теж досліджував доробок письменника, це була “напівреабілітація”, адже кожна позитивна згадка про нього “нейтралізувалася” трьома негативними – “буржуазний ліберал”,

“не усвідомив значення пролетаріату”, “зумисне одвертав молодь з соціалістичного на націоналістичний шлях” і т. ін. А проте Анатолій Погрібний наполегливо працює в історичному архіві Києва, вивчає фонди Бориса Грінченка і пише спочатку дипломну роботу, а згодом кандидатську дисертацію за його творчістю.

Реакція не забарилася: “грінченкознавця” Погрібного відмовляються брати на роботу в журнал “Радянське літературознавство”, керівник відділу агітації та пропаганди ЦК КПУ на загальноуніверситетських зборах “громить” молодого вченого (із 1970 р. Погрібний викладає в Київському держуніверситеті) за спроби порівняти “буржуазного ліберала з націоналістичними поглядами” Грінченка з Грабовським і Коцюбинським. Відтак 1973 р. з плану видавництва Київського університету знімають книгу Анатолія Григоровича, написану на основі дисертації. Її вдалося опублікувати лише 1988 р. під назвою “Борис Грінченко. Нарис життя і творчості”, а через два роки побачила світ ще одна ґрунтовна праця – “Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.”: обидві книги стали чимось більшим, ніж просто літературознавчими студіями, на їх презентаціях збиралися переповнені зали слухачів, які вітали автора бурхливими оплесками. Анатолій Григорович підготував до друку і спогади Марії Загірньої про Бориса Грінченка, листи Грінченка до Івана Франка, упорядкував творчу спадщину Трохима Зінківського. У колі його наукових зацікавлень – праці не лише близьких до Бориса Грінченка постатей, але також доробок Якова Щоголева, Петра Кузьменка, Миколи Вербицького, Івана Манжури, Грицька Григоренка, Миколи Венгера, Марка Вовчка та ін.

Починаючи з 1972 р., наукова й педагогічна діяльність Анатолія Григоровича на довгі роки пов’язується з кафедрою історії літератури і журналістики факультету журналістики Київського університету, де він працював на посаді доцента (від 1976 р.), професора (від 1984 р.), завідувача кафедри історії літератури і журналістики (1983–1992). Під його керівництвом викладачі кафедри оновили практично всі лекційні курси (насамперед з історії української літератури і журналістики кінця ХІХ – початку ХХ сс., новітньої української літератури), розробили тематику нових спецкурсів і спецсеминарів, що мали не бачений раніше “революційний” характер – “Проблеми сучасного літературно-мистецького життя”, “Самвидав шістдесятих”, “Публіцистика

Дмитра Донцова”. За спогадами доцента Галини Гримич, змінилася й атмосфера обговорення відкритих лекцій колег: “А. Погрібний жадав не формального виступу задля протоколу з метою переобрання викладача на посаді, а принципової розмови з критичними зауваженнями й рекомендаціями, домагався, щоб кожна розмова в аудиторії сприяла серйозним пошукам студента, стимулювала його власну творчість. Радив викладачам бути уважними навіть до скупих рядків біографії письменника, журналіста, дошукуватися в них елементів, деталей, які могли б стати імпульсами майбутніх творчих пошуків, уподобань, прямувань. Водночас він був непохитним щодо неприпустимості профанації лекції, перетворення її на елемент веселощів. «Уникайте, – радив він, – спокуси елементів розваги під час лекції, бо у справжньої науки немає нічого спільного з розвагою. Викладач – не лицедій, а студент – не по витрішки ходить на лекцію»” [3].

Паралельно з літературознавчими дослідженнями Анатолій Погрібний, який 1981 р. захистив докторську дисертацію “Проблема художнього конфлікту в теорії і практиці сучасної прози”, регулярно публікує літературно-критичні статті. Тим більше, що після закінчення університету він устиг попрацювати завідувачем відділу художньої літератури газети “Друг читача”, згодом очолював відділ критики в “Літературній Україні”. 1979 р. Анатолій Григорович став лауреатом у номінації “Критика” за версією московської “Литературной газеты”. Вибрані тексти Погрібного-критика ввійшли до збірки “Осягнення сутності” (1985), за ними були “Криниці, яким не зміліти” (1994) і останнє прижиттєве видання “Літературні явища і з’яви” (2007), аналізуючи котре, Євген Баран писав: “Імпонує чіткість факту, вираженість оцінок, скрупульозність аналізу, внутрішнє розуміння естетичного й етичного конфлікту, в якому перебували митці, незаангажованість висновків і бажання зрозуміти позицію письменників. Це той рівень фахового прочитання, де потрібно сприймати і оцінювати не тільки розумом, а й серцем. А. Погрібний володіє цим інструментарієм і має велике й добре серце. <...> Ця книжка є добрим подарунком усім шанувальникам української літератури. Рівень письма тут вимірюється рівнем авторського осягнення Слова і рівнем відповідальності за Слово, що засвідчує яскраву творчу і наукову особистість Автора” [1].

В епіцентрі національного відродження

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. професор Погрібний, як і багато представників національно зорієнтованої інтелігенції, впрягається в громадсько-політичну роботу. Він був серед тих, хто організовував Товариство української мови (згодом ВУТ “Просвіта”), Народний рух за перебудову, Конгрес української інтелігенції, налагоджував контакти із світовим українством (із 1997 р. – член Президії Української всесвітньої координаційної ради). Як депутат

уперше демократично обраної Київради підняв над українською столицею синьо-жовтий прапор, координував акції допомоги студентам, які на знак протесту голодували на площі Жовтневої революції. Після невдалого заклоту Державного комітету з надзвичайних ситуацій (ДНКС/ГКЧП) опечатував Дарницький райком КПУ, парткоми в Академії наук і Спільці письменників. Напередодні референдуму 1991 р. Анатолій Погрібний виголосив на Форумі української інтелігенції доповідь, у якій окреслив основні національні проблеми, включно з необхідністю створення власного війська і виходу з “рубльової” зони, але особливий акцент зробив на доконечності формування концепції національної освіти, без якої навряд чи вдасться збудувати незалежну Україну й утвердити на її території українську мову.

Завдяки своїй публічній позиції і педагогічному досвіду Анатолій Погрібний був серед реальних претендентів на посаду міністра освіти, однак через політичні інтриги

тогочасних правлячих “еліт”, цей портфель він не здобув – на заваді, мабуть, став його українізаторський запал. Натомість ученому запропонували крісло першого заступника міністра. Йти працювати в уряд Анатолій Григорович не надто хотів, бо чудово усвідомлював, що брак необхідних повноважень не дозволить проводити рішучі реформи в галузі. Вирішальним аргументом на користь входження у владу стали благальні слова Олеся Гончара: “Ідіть – я прошу Вас, Христом Богом прошу – ідіть, може, щось зробите” [15].

Зрештою професор Погрібний згодився на кадрову пропозицію і, до його честі, не “забронзовів”, бо, наприклад, відмовився від службового авто, добираючись на роботу громадським транспортом, що в сучасних реаліях видається просто фантастикою. За відносно невеликий термін (із травня 1992 р. до липня 1994 р.) він встиг зробити чимало корисного, зокрема досить швидко вдалося українізувати київські школи, потім надійшла черга до інших міст. Як згадував Анатолій Григорович, він отримував безліч дзвінків від батьків, які ні, не обурювалися “підступами капосних націоналістів”, а навпаки – просили посприяти українізації освіти. Люди із Сімферополя говорили, що хотіли б, аби їхні діти вивчали і знали українську мову, адже потім вони мають намір вступати до українських навчальних закладів. За ініціативою першого заступника міністра освіти проведено Перший з’їзд педагогічних працівників України, на якому ухвалено важливий документ – програму “Освіта. Україна ХХІ століття”, що визначав провідну роль національного виховання в освітньому процесі. Пізніше завдяки Анатолієві Погрібному було розроблено “Концепцію національного виховання”, що передбачала переорієнтацію на формування всебічно розвинутої, патріотичної особистості й посилення гуманізації освіти, себто збільшення годин на викладання української мови, літератури, історії, піднесення престижу гуманітарних дисциплін.

Українізаційні віяння зачепили не тільки середню школу, але й вищу і навіть саме Міністерство освіти: Погрібний запроваджує атестацію чиновників на предмет знання української мови. Варто нагадати, що саме

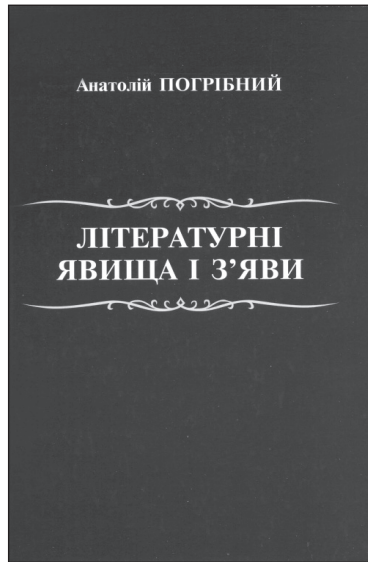
він чи не найактивніше сприяв поверненню в Україну спадщини Григорія Ващенка, створивши з цією метою Всеукраїнське педагогічне товариство його імені, впорядковуючи, перевидаючи і розповсюджуючи Ващенкові праці. Зрештою, те, що на стіні одного з корпусів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка висить меморіальна дошка на честь професора Ващенка, – це, зокрема, заслуга й Погрібного: навесні 2007 р., уже тяжко хворіючи, він передав в університетську бібліотеку з десяток книг – кілька примірників з доробку Ващенка і власні публіцистичні й літературно-критичні збірки.

Із не меншим ентузіазмом Анатолій Погрібний турбувався про долю зарубіжної україністики, діаспорних освітніх закладів,

зокрема Українського Вільного Університету в Мюнхені. З історією цього вишу пов’язані імена Дмитра Чижевського, Володимира Державина, Юрія Шевельова, Дмитра Антоновича, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Олександра Кошиця, кардинала УГКЦ Йосипа Сліпого, патріарха УАПЦ Мстислава та багатьох інших відомих діячів, включно з Папою Римським Пієм ХІІ і американським геостратегом Збігневом Бжезінським. Окрім суто науково-навчальних завдань, УВУ виконує роль українського інформаційно-культурного центру в Німеччині, але нині

він опинився на межі закриття, оскільки кілька років тому федеральне міністерство освіти Баварії перестало його дотувати, пояснюючи, що з 1991 р. це справа незалежної України. Та Батьківщина в особі високих посадовців парадоксальним чином нехтує УВУ, за висловом Погрібного, “одним із плацдармів євроінтеграції у центрі Західної Європи”. Для виживання університетові потрібно 250 тисяч євро на рік – суму, посильну навіть одному олігархові, лише мали б ми олігархів-патріотів, сумно резюмував професор, який, до речі, свого часу добивався від ВАК визнання дипломів УВУ в Україні.

За влучним зауваженням Олександра Хоменка, “часом складається враження, що Анатолій Погрібний виконує в одній особі ті обов’язки, які в розвиненому суспільстві мусять виконувати цілі академічні інституції” [16]. І треба сказати, така бурхлива діяльність Погрібного не пройшла непоміченою –

невдовзі проти нього розгорнулася кампанія звинувачень у “націоналізмі” й “екстремізмі”, внаслідок чого Анатолія Григоровича наполегливо попросили піти з посади “за власним бажанням”. Ідучи з уряду, він поклав на стіл гуманітарного віце-прем’єра заяву, в якій промовисто написав: “Прошу звільнити мене за власним бажанням, хоча звільнитися я бажання не маю”.

Після завершення чиновницької кар’єри Анатолій Погрібний повертається до активного наукового життя, багато пише, очолює відділ української філології в Інституті українознавства при Київському університеті і, звісно, читає лекції з української літератури в Інституті журналістики, послухати які приходять студенти з інших факультетів. “У нього було дуже цікаво на лекціях. Не хотілось робити нічого іншого, крім того, що слухати. Навіть дехто боявся записувати, для того, щоб випадково нічого не пропустити” [13], – розповідає студентка Аліна Мордюк, яка ще встигла застати останні заняття з Анатолієм Григоровичем.

Однак не лише молодь могла насолоджуватися спілкуванням із мудрим і вимогливим професором. Незабутні враження від таких бесід залишилися і в пам’яті колег з кафедри історії літератури і журналістики. Наприклад, доцент Тамара Старченко зізнається, що колектив ніколи не забуде особливої атмосфери, яку вже однією своєю присутністю створював Анатолій Григорович:

– Усе починалося з того, що рвучко відчинялися двері – і на кафедрі з’являвся стрімкий, завжди усміхнений, осяяний якоюсь особливою доброзичливістю професор Погрібний. Моментально його оточували студенти, у ту ж таки хвилину він ставав конче потрібним комусь із аспірантів, методистів, викладачів! Створювався такий собі симпатичний вир, який дуже привабливо багатоголося, і найприкметнішим було те, що уся ця поліфонія бриніла й сповнювалася радістю! Це була радість від спілкування зі справжнім Учителем, Наставником. Думаю, що можна

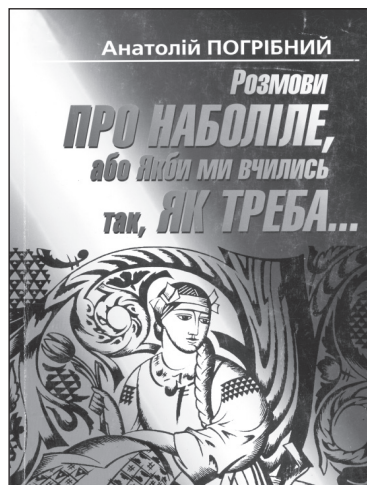
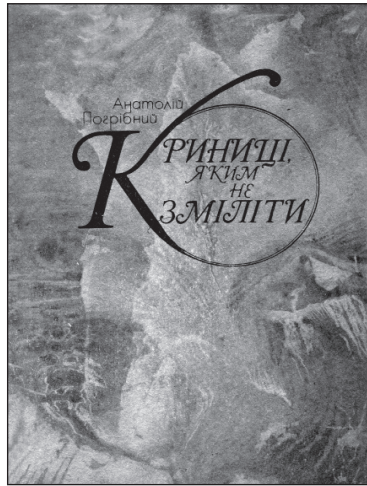
говорити й про прекрасну гармонію: адже радість була взаємною! Він був щасливою людиною: умів щиро віддавати те, чим його так щедро наділив Господь... [14].

Професор Інституту журналістики Віталій Карпенко добре знав Погрібного не лише як науковця і громадсько-політичного активіста (обоє належали до Української республіканської партії “Собор”), але і як вірного побратима: “Анатолій був чуйною і зичливою людиною. Він звик робити людям добро, нічого не вимагаючи на взамін. Дуже уважно й тепло ставився до однодумців. Коли виходила нова його книга, він не забував дарувати її друзям з теплими автографами. У цих надписах виявляється характер, думи і сподівання автора. До речі, Анатолій Погрібний ніколи не приховував своїх поглядів, навіть тоді, коли вони розходилися з позицією людей, від яких залежали його особистий спокій та власне благополуччя. Тому для багатьох він був неручним і незручним – бо непоступливий” [5].

Перед мікрофоном професор Погрібний

Анатолій Погрібний, однак, не зміг обмежитися лише своєю безпосередньою викладацькою працею. Його надзвичайно непокоїло те, в якому загрозливому і хиткому становищі перебувала Україна, адже замість її поступового утвердження в усіх сферах спостерігалися зворотні процеси – згортання національно зорієнтованих ініціатив, повернення до влади “колишніх” і реванш шовіністів. “Хто відповідь за наявність цього симбіозу, цього конгломерату антиукраїнських вчорашніх та антиукраїнських сьогоднішніх, що має тенденцію визначати обличчя держави?” [10, с. 9], – риторично запитував Анатолій Григорович.

Саме за таких невтішних суспільно-політичних умов і виникає гостра громадянська публіцистика Погрібного, що стала відома широкому загалові завдяки циклу авторських радіопередач “Якби ми вчилися так, як треба...”. Про її завдання і суть професор

говорив так: “Не донкіхотство це, звичайно, а прагнення змінити неприродний стан справ в Україні, зокрема і в культурно-мовній сфері, на таки природний, нормальний” [10, с. 240]. Знаючи блискучий ораторський талант Анатолія Григоровича, його довершену українську мову й уміння переконувати, працівники Українського радіо звернулися до нього з ініціативою про творчу співпрацю. У цьому контексті важливу деталь спостеріг професор Львівського національного університету імені Івана Франка Володимир Здоровага: “<...> так важливо, щоб публіцистика і публіцисти виходили на телебачення і радіо. Хоч би якою якісною була публіцистика в елітних виданнях, вона доходить до одиниць. Інша річ, популярні програми на радіо, особливо на Першому національному каналі, до якого має доступ значна частина населення країни, отих «малих українців» [4]. Спочатку Анатолій Григорович усіяко ухилився від радійної перспективи, посилаючись на завантаженість роботою в університетах, Спільці письменників, Конгресі української інтелігенції, “Просвіті”, але зрештою таки погодився на пропозицію, відразу ж попередивши, що все обмежиться записом не більше семи програм із мовної проблематику.

Так 22 травня 1997 р. вийшла в ефір дебютна передача професора Погрібного, далі були ще кілька щотижневих випусків, на яких усе, згідно з домовленістю, і мало закінчитися. Проте невдовзі після того, як голос публіциста залунав із радіоприймачів, до нього на адресу Хрещатик, 26 почали надходити листи з усієї України, в яких дописувачі наголошували на важливості саме такої програми. Звісно, не бракувало і критичних випадів недоброзичливців, які на своїх українофобських зібраннях проголошували Погрібного ворогом, а дехто ще й звинувачував його у співпраці з ЦРУ й завданні шкоди Українській державі на рівні з опальним экс-прем'єром Павлом Лазаренком. Та все ж, відчувши підтримку слухачів, Анатолій Погрібний не розлучався з ними цілих десять років – аж до 2007-го. Як слушно зауважує професор Львівського національного університету імені Івана Франка Василь Лизанчук, “з-поміж інших авторських радіопередач [“Якби ми вчилися так, як треба...”] виявилася найтривалішою

не тільки тому, що має безпрецедентно міцний зворотний зв'язок через тисячі й тисячі листів від радіослухачів, а й тому, насамперед, що несе заряд великої та щирої стурбованості надзвичайно напруженою, драматичною для українства ситуацією у духовно-культурній та мовно-освітній політиці держави” [8].

Власне кажучи, майже вся публіцистика Анатолія Погрібного побудована у формі діалогу з аудиторією, найрізноманітніші думки якої він рясно цитував у своїх передачах, статтях, брошурах і книгах: “Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба...” (1999), “По зачарованому колу століть” (2001), “Мовний досвід світу та українські реалії” (2002), “Про паспортну наругу та піар-спектакль...” (2002), “Раз ми є, то де?” (2003), “Поклик дужого чину” (2004), “Жива душа Донбасівського краю” (2006), “Де що про національні пріоритети і стратегію націєвбивства” (2006), “Найперше з Києва питати: про мовну ситуацію в столиці” (2006), “«Умію, та не хочу», або Про фальш одного етикету” (2006), “Захочеш – і будеш” (2007). Проаналізувавши ці видання, неважко помітити, що кожне наступне з них продовжує попереднє, багато в чому з ним перегукується, а водночас поглиблює, доповнює і розвиває порушену раніше проблематику, наснажується новим фактажем. Тому цілком закономірно можемо говорити не просто про серію публіцистичних книжок, а про своєрідний метатекст, пронизаний наскрізною ідеєю утвердження української України (в нормальному, не звольгаризованому розумінні), сучасної європейської держави з чіткими національними пріоритетами в усіх сферах життя – політиці, культурі, освіті, інформаційному просторі тощо.

На думку Анатолія Погрібного, поняття “національне” та “європейське” не суперечать одне одному, адже досвід провідних країн Старого Світу (особливо нових членів Євросоюзу) свідчить, що вони відбулися як успішні саме на національному ґрунті. Однак в Україні з її тяжкою колоніальною спадщиною така стратегія не була зреалізована, внаслідок чого ми отримали значною мірою Україну навпаки або ж не-Україну: “Це – країна, де шовініст-обруситель не тільки не відчуває жодних державних стримувань чи

упокорень, а й звільняє українців з праці за їхню відданість своїй державі, за патріотизм, а то й видає наказ про масове побиття, покалічення українців, як то було 18 липня 1995 року на Софіївському майдані в Києві, коли було бито там <...> саму Україну, саму Українську державу, саму українську ідею, саму українську віру, саму українську мову, – все, власне, що об'єднується словом “українство”. І хто спростує, що то був цинізм, поглум з боку не окремих службових осіб – буднікових і т. ін., а саме з боку, може, і нечуваної в історії модифікації держави – саме з боку України навпаки?” [11, с. 6–7]. Проти такої візії він борювався і словом, і ділом усе своє життя. Зрештою, саме за серію публіцистичних книжок професор Погрібний отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка, чому передувала ціла епопея.

Книжка “Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба...” вперше номінувалася на здобуття премії 2001 р. За результатами голосування вона у двох турах набрала більшість голосів, але Шевченківський комітет чомусь улаштує ще одне голосування, внаслідок якого переміг Мирослав Попович. Проти цього протестує з’їзд “Просвіти”, відновити справедливість закликає секретаріат Національної Спілки письменників України, але марно. Анатолій Григорович не розчаровується, і за рік видає нову збірку публіцистики “По зачарованому колу століть”, яку висуває в номінанти практично все свідоме українство. Як пише професор Інституту журналістики Віталій Карпенко, “самі члени Комітету стверджують, що такої вражаючої кількості звернень, резолюцій, листів на підтримку жодна кандидатура ніколи не мала – від організацій, від приватних осіб, з України, з-поза її меж (США, ФРН, Бельгії, Словаччини, Австралії). Десятки і десятки схвальних рецензій у газетах і журналах” [6, с. 140–141].

Під час нового голосування Погрібний набрав 12 голосів (членів Комітету – 21), а Сергій Білокінь із працею “Масовий терор як засіб управління в СРСР” – 3 голоси. Здавалося б, в Анатолія Григоровича більші шанси на перемогу, однак починається новий раунд кулуарних інтриг, а підсумкове засідання переносять на наступний день. Припускають, що це зробили для того, щоб

погодити з “високою хатою” (Адміністрацією Президента) кандидатуру лауреата, яким урешті-решт став Білокінь. “Немає жодних заперечень щодо актуальності та сумлінності здійсненого Сергієм Білокінем архівного дослідження “Масовий терор як засіб управління в СРСР”, воно заслуговує на найвищу відзнаку, – зазначає Віталій Карпенко і додає: – Але в тому й річ, що для тодішньої влади праця Сергія Білокіня була цілком безпечна. На відміну від високоталановитої, аргументованої публіцистики Анатолія Погрібного, опертої на неспростовний фактаж викриття антиукраїнського шабашу, що нині шаленіє в Україні. Адже публіцист фактично висував звинувачення владі і розвінчував режим, який усіляко гальмував утвердження українства в країні” [6, с. 141]. Як би там не було, але Шевченківська премія все-таки знайшла – 2006 р. – свого гідного лауреата, а врочистій промові професора Погрібного аплодував увесь зал Національної опери включно з Президентом Віктором Ющенком.

– Наша мова як єдина державна мова в Україні і на сьогодні, і на прийдешні часи – це той рубіж, з якого ми, українці (до речі, спільно з чесними людьми – представниками інших етносів), ніколи, ні за яких обставин не зійдемо, – проголошував зі сцени Анатолій Погрібний. – Отже, не сійте жарини розбрату, господа, погамуйтеся, “п’ята колона”, що так підступно і так підло маніпулюєш нашим зденаціоналізованим чи злюмпенізованим обивателем! “У їх народ і слово. І в нас народ і слово”, – заповів нам Тарас Шевченко, і від цього його імперативу, від цієї його найпростішої та найточнішої формули нашого існування у цьому географічному просторі ми не відступимо ніколи. Мусимо будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, у якій має бути добре всім, але у якій мусять неухильно, послідовно підтримуватися українські національні пріоритети – у політиці, економіці, культурі, мові. Це й буде Шевченкова Україна. Це й буде наша Україна. Слава Тарасові Шевченку! Слава Україні! [2].

За життя Анатолій Погрібний був відзначений численними преміями, зокрема й найпрестижнішими, тож, напевно, не надто потребує ще якогось, нехай і цілком заслу-

женого, уславлення. Чомусь здається, що набагато важливішим для його пам'яті є те, чи зможемо ми продовжити розпочату ним справу і здійснити його найзаповітнішу мрію – щоб Україна відбулася у всій своїй державній, націєтворчій і мовно-культурній повноті. Завдання це не з простих, але, маючи такий знаковий орієнтир, як Анатолій Григорович, не почувайтесь безнадійно. “Захочеш – і будеш”, – повторював він услід за Олегом Ольжичем.

Література

1. Баран Є. Книжка нового і оновленого... / Євген Баран // Слово Просвіти. – 2007. – № 28. – 12–18 липня.
2. Виступ А. Погрібного у часі вручення йому Президентом Віктором Ющенком диплому лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка (9 березня 2006 р.) // Електронний ресурс; режим доступу: http://www.vashchenko.lviv.ua/textes/va_j_vystup.html.
3. Гримич Г. Університетська професура про Анатолія Погрібного / Галина Гримич // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1306>.
4. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика / Володимир Здоровега // Дзеркало тижня. – 2006. – № 23. – 17–23 червня.
5. Карпенко В. Анатолій Погрібний: дума – про Україну, праця – для України... (Спогад про колегу і друга) / Віталій Карпенко // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1194>.
6. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека: підручник / Віталій Карпенко. – К.: Норд-друк, 2006. – 320 с.
7. Климончук О. Смерть Анатолія Погрібного – кричуща втрата для України / Оксана Климончук // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.culture.unian.net/ukr/detail/185640>.
8. Лизанчук В. Утвердження українського життєвого середовища / Василь Лизанчук // Українське слово. – 2006. – № 10. – 8–14 березня.
9. Погрібний А. Захочеш – і будеш: публіц. ст. / Анатолій Погрібний. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2007. – 484 с.
10. Погрібний А. Раз ми є, то де? (3 розмов про наболіле) / Анатолій Погрібний. – К.: Укр. письменник, 2003. – 293 с.
11. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба / Анатолій Погрібний. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2000. – 317 с.
12. Погрібний А. Уроки Бориса Антоненка-Давидовича // Літературні явища і з'яви: (Статті. Портрети. Силуети. Наближення) / Анатолій Погрібний. – Ніжин: ТОВ “Видавництво «Аспект-Поліграф»”, 2007. – С. 604–607.
13. Сегодня в Киеве прощались с Анатолием Погрибным // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.podrobnosti.ua/podrobnosti/2007/10/13/464489.html>.
14. Старченко Т. “До знань, до знань, усе до знань!” (Слово про справжнього професора) / Тамара Старченко // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1307>.
15. Хоменко О. Візія української словесності і візія України: пролегомени до теми “Анатолій Погрібний – українознавець” / Олександр Хоменко // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1195>.
16. Хоменко О. Симфоніст українського слова / Олександр Хоменко // Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=909>.

